

LUK PREOBRAŽAJA

(Ivana Dimić: *Arzamas*, Laguna, Beograd, 2016)

Arzamas Ivane Dimić je roman o bolesti i smrti koje se približavaju neumitno i neobjašnjivo. Ovaj roman je traganje za odgovorima o smislu i o poretku. Ivana Dimić želi da ih dozna kroz literaturu, tuđe biografije i sudbine, kroz filozofiju. A zapravo je život sam uči kako se pronalazi taj smisao. I da je smisao u ljubavi prisutnoj uprkos svemu.

Arzamas je mesto u Rusiji u kome je pravljen atomski bomba. To je i grad gde je Tolstoj prvi put osetio egzistencijalnu jezu približavanja smrti. A ta i takva jeza predstavlja osećanje koje glavna junakinja romana prepoznaje dok se bori sa dominantnom i energičnom majkom. Isprva neprimetno, a potom sve očiglednije, majka tone u ponore demencije. U dijalozima majke i ćerke proziru se međusobni odnosi gde je majka, jaka, beskompromisna, svojeglava, uvek u sukobu sa ćerkom. Potreba da njeno mišljenje prevlada kroz neprekidno kritikovanje ćerke donosi joj nadimak Osama bin Laden i, već iz toga, jasno je da je humor spasonosni pratilac često apsurdnih situacija, rasprava, međusobnih susreta i razilaženja. Kada ćerka shvati da je majčino ponašanje posledica ne samo njenog karaktera i dela razvojne psihologije bazirane na večitim sukobima na relaciji majka-ćerka, već je zapravo uvod u ozbiljnu i neizlečivu bolest koja vodi konačnom ishodištu, tada počinje nova borba za prevladavanje ovakve situacije, a netrpeljivost biva potisnuta ljubavlju kao jedinom stvarnošću uz koju se tragično može izdržati. Naslov poslednjeg poglavlja „Osama“, u kontrapunktu je sa početnim poglavljima, ono ostaje nakon svega, ali sada kao stanje duše, a ne više kao komični nadimak.

Neobično je, a zapravo sasvim prirodno, da život mudrosti bezuslovne ljubavi uči kroz odnos sa majkom. Nerazumevanje, nesklad karaktera, večiti sukob ćerke sa majkom, poznatiji kao Elektrin kompleks, za razliku od daleko češće opisivanog Edipovog kompleksa, u književnosti tretiranog kao „velika tema“ sukoba sina sa ocem, gde sin da bi odrastao mora svrgnuti oca sa „prestola“, nedovoljno je osvetljena tema u književnosti uopšte, a pogotovo u našoj kulturi gde se odnosi majke i ćerke poslovično smatraju idiličnim.

Elektrin kompleks, baš kao i Edipov, uslovljen je razvojnim putem deteta i odnosi se na simboličku potrebu da se „usmrti“ roditelj istog pola da bi se formirala odrasla ličnost. Oba mita zapravo pripadaju strukturalno cikličnim mitovima (vidi Dž. Frejzer, *Zlatna grana*) koji objašnjavaju smenu starog novim, odnosno mladim: da bi se život održao vitalnim i zdravim, tako se smenjuju meseci (mlad i pun mesec), godišnja doba, ali se tako ritualno i simbolički „žrtvuje“ i ostareli kralj da bi na presto stupio mlađi i sposobniji. Ovi procesi mogu se odvijati kroz sukobe ili kroz podršku i zapravo predstavljaju učenje, nasleđivanje i poboljšanje postojećeg. Oba mita, Elektrin i Edipov, u psihologiji se preobražavaju u veoma kompleksan niz manifestacija u porodičnim odnosima, koje podrazumevaju ne samo

pokušaj ostvarivanja bliskih odnosa između deteta i roditelja suprotnog pola, već i veoma komplikovane odnose između deteta i roditelja istog pola. Dok je sa muškog stanovišta otac taj koji se preispituje, i za to ima osnova u reproduktivnim faktima, majka ostaje neupitna. No, za ćerku neupitnost majke i upitnost oca ne posmatra se na isti način. I za ćerku, majka se preispituje i njoj se suprotstavlja gotovo na isti način na koji sin dovodi u pitanje oca, jer se smena mladog i starog mora obaviti. Ponekad se ona odigrava neprimetno, u skladu i ljubavi, u porodicama koje imaju razumevanja za različitosti sopstvene dece. Međutim, kada to razumevanje i pozitivni podsticaji na različitost izostanu, ćerka se suprotstavlja majci u istoj srazmeri u kojoj majka ćerku na nesvesnom nivou oseća kao suparnicu ili je želi načiniti sopstvenom kopijom. U književnosti se od antičkog doba do danas mogu nabrojati gotovo nepregledni nizovi dela o očevima i sinovima, od Eshilove *Orestije* do Rastka Petrovića (*Sa silama nemerljivim*) i Slobodana Selenića (*Očevi i oci*) koji tematizuju sukob oca i sina, i romana Miloša Crnjanskog *Dnevnik o Čarnojeviću*, Danila Kiša *Bašta, pepeo i Peščanik*, Davida Albaharija *Cink* i Radomira Konstantinovića *Dekartova smrt*, fokusirani na temu odsutnog ili mrtvog oca (vidi Tatjana Rosić: *Figura oca kao figura odsustva u srpskom romanu 20. veka*). Dimićeva se, dakle, poduhvata bolno prisutne i svakodnevne teme mnogih porodica o kojoj, barem u srpskoj književnosti, do sada nije bilo ni reči, i time rizikuje da javnost ovu temu, upoređujući je sa muškim književnim nasleđem, proglasi trivijalnom.

Međutim, u trenutku kada bismo Arzamas ishitreno mogli pozicionirati isključivo kao roman na liniji sukoba majka–ćerka koji Ivana Dimić prikazuje u komičnom modusu, da bi se dogodio preokret i sukob razrešio, autorka uvodi tragički momenat, pojavu bolesti. Motiv bolesti kao ezoterijski simbol pročišćenja u srpsku književnost uveo je Svetislav Basara oslanjajući se na učenje Jakoba Bemea, kao i drugih ezoteričara, mistika i gnostika. Metafora bolesti je kod Basare veoma složena i on je koristi ne samo u osnovnom smislu pročišćenja, već su u njegovim romanima prisutni i drugi aspekti, a motiv bolesti javlja se toliko često da bi se mogao pozicionirati i kao stajajući simbol čitavog jednog stvaralačkog perioda ovog pisca, a svakako je najupečatljiviji u romanu *Uspom i pad Parkinsonove bolesti*. U romanu Ivane Dimić bolest je pak onaj otrežnjujući faktor, ključna tačka preokreta i nužno nosi sobom i duhovno pročišćenje. Bolest donosi preokret ne samo na očiglednom, fizičkom planu, već ona utiče i na potpuni preokret dotadašnjeg poretka. Bez prisustva bolesti, glavna junakinja ne bi bila u mogućnosti da otkrije u sebi sposobnost da promeni odnos sa majkom, iz mladalačke netrpeljivosti u odnos ljubavi i razumevanja koji nosi odrastanje. Kao što i inače bolest u suštini nosi potencijal promene, pristajanja na nove uslove i perspektivu, a najčešće i neophodnost potpune promene zarad budućnosti ozdravljenja. Iako ovde fizičko ozdravljenje nije moguće, ono se odvija na simboličkoj ravni i vezano je za ozdravljanje odnosa između majke i ćerke koji će doživeti suštinske promene. U Arzamasu, ovaj preokret se odvija tiho, nenametljivo, jedva primetno, bez velikih lomova i jasnih granica.

Ivana Dimić, naime, uspeva da iscrta savršeni luk od početne tačke gde je svakodnevica komično-tragična i naizgled trivijalna do završne tačke u kojoj se ono komično potpuno izgubilo. Dve žene, neraskidivo povezane ne samo genetski već i okolnostima, bore se za životni prostor, do završnog trenutka gde prividno trivijalnu svakodnevicu, što čini okvir njihovih borbi za prevlast koje se jedino uz dozu humora mogu preživeti, lagano, ali neumitno prekriva oblak tragike. Recipročno, kako se smrt bliži, otkriva se da je humor nedo-

statan, naslage banalnosti i komike se ljuspaju i otpadaju, i pomalja se ljubav koja je bila skrivena pod balastom svakodnevice prožete sitnim neslaganjima, nervozama i netrpeljivostima. Kao majstor tona koji na mikseti povlači reglere, Ivana Dimić od glasnog smeha ravnomerno snižava ton do tihog jecaja. Istovremeno, na istom iscrtanom luku, na skali osećanja, zameranja i netrpeljivosti uzrastaju u brigu, ljubav i saosećanje.

Dok iluzija normalnog života još uvek traje, dok je težinu svakodnevice još uvek moguće savladati humorom, a borbu sa majkom predstaviti u njenom farsičnom pa i burlesknom vidu, akcenat romana je na humorom obojenim dijalozima majke i ćerke. Kao kontrapunkt dijalozima, književni lik ćerke za ono što joj se događa na javi odgovore traži u snovima, potesko-proznim vinjetama, u sopstvenim razmišljanjima uobličanim u mini-esejističku prozu, kao i detaljima iz života Hajdegera, Vitgenštajna, citatima Šopenhauera i Šklovskog.

U potrazi za životima koji mogu svojim paralelizmima olakšati najteže trenutke sadašnjice, Ivana Dimić se obraća životu Emili Dickinson. I dok lik majke tone u sve težu bolest, nevesela sudbina celog života bolesne Emili Dickinson hrabri ćerku i uliva joj nadu i samopouzdanje da život i ljubav postoje i naporedo i uprkos bolesti.

Tražeci nedostajuću formu i jezički izraz za skokovite hirove demencije gde se dubleti prisustvo i odsustvo, znanje i nemoć, pamćenje i sećanje, milost i agresija, strah i nada smenjuju bez ikakvih pravila žanra, teorije kompozicije i aritmetički proračunatih nizova, Dimićeva bira da u spoju dva žanrovski različita pristupa, dramskom i proznom, oformi treći – roman *Arzamas*. Romanesknost se u ovoj knjizi prepoznaje u jasnom osećanju celovitosti dobijene objedinjavanjem dva, isprva se čini različita toka romana: ukrštajem proznih pasaža sa minimalistički svedenim naratorčinim unutrašnjim glasom čija razmišljanja o smislu i smrti pratimo naporedo sa dijaloškim scenama kroz koje se proziru povodi za razmišljanja u samoći. Kontemplativno se naizmenično smenjuje sa događajnim i time potencira ritam smenjivanja bistrice i zamračene svesti, uranjanja u nevidljivu unutrašnju svest i izranjanja u vidljivu stvarnost junakinjine majke.

Nije, međutim, samo jezik demencije morao biti razvijen u ovom romanu, jer majka niti je jedini, niti je glavni lik ove dvostruke priče o bolesti odnosa, materijalizovanoj u fizičkoj bolesti. Ako na ovom mestu uključimo feminističke teoretičarke roda, neophodno bi bilo pronaći novu jezičku i stilsku formu za temu toliko puta sa muškog stanovišta obrađivanu u književnosti da bi ponavljanje stilskih obrazaca moglo funkcionisati kao književna *mimkrija*, odnosno pokušaj da se jedna isključivo ženska tema obradi kroz muški diskurs (Liz Irigaraj). Elen Siksu „govori o suštinskoj vezi između ženskog pisma i majke kao izvora i porekla glasa koji treba čuti u svim ženskim tekstovima. Ženskost u pisanju se može razabrati u privilegovanju GLASA, jer su pisanje i glas isprepletani“ (Dubravka Đurić: *Teorija, poezija, rod*, str. 92). Dalje u tekstu je objašnjeno da kroz ženski glas zapravo progovara Glas Majke, ključne figure iz preedipalne faze deteta-bebe, glas bezuslovne majčinske ljubavi. Ako pogledamo strukturu romana, Ivana Dimić u *Arzamasu* upravo dramskom strukturuom favorizuje glas u vidu neposredno izrečenih dijaloga, glas koji oblikuje dve ženskosti – majke i ćerke, i njihov odnos koji uzrasta, a zapravo se kreće na liniji od preedipalne faze apsolutne ljubavi majke i deteta, preko Elektrine (edipalne) faze sukoba, te se vraća početnoj sveobuhvatnoj ljubavi. Tek kada se ovim zapravo arhetipskim glasovima priključe prozne deonice u vidu mini-eseja koji uključuju logičko, metafizičko i intertekstu-

alno, životna drama pozicionirana u prividnom dramskom, poprma složenu romanesknu strukturu.

Kao u DNK molekulu, gde se dva paralelna niza hromozoma upliću u spiralu da bi formirali genom, tako i Ivana Dimić upliće dva naizmenična sloja romana, dramolete i vinjete mini-eseja i poetske proze koji u konačnom prepletaju čine tkivo trećeg entiteta, u ovom slučaju romana. Neočekivani, ali efektni nizovi dramskih i proznih jedinica istovremeno označavaju i nizove suprotstavljenih dubleta: ćerka/majka, sukob/ljubav, humorno/tragično, život/smrt, dan/noć, metafikcija/realnost itd. Oni će se ubedljivo u alhemičarskoj posudi Ivane Dimić pretopiti u romaneskno tkivo koje opisuje život sam. Sama Ivana Dimić veli kako veruje da se ove dve strukture zamišljeno ukrštaju kao dve prave: horizontalna dramska, upućuje na tlo po kome hodamo, liniju od rođenja do smrti, prizemnu svakodnevicu... i vertikalna prozna, očekivano je ona linija koja spaja tlo sa nebesima, materijalno sa duhovnošću, ne obavezno božanskom, već i onom umetničkom, filozofskom stranom univerzalnog. I da je to onaj krst na kome smo svi raspeti.